

Asia: VN/26964/2022

Lausuntopyyntö työryhmämietinnöstä: Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lausunto oikeusministeriölle

Työryhmän mietinnössä ehdotetaan, että ihmiskauppaa koskevaan rikoslain 25 luvun 3 §:ään lisättäisiin teon tarkoituksiksi pakkoavioliittoon saattaminen. Lähtökohtaisesti pidän tätä ratkaisuehdotusta toimivana keinona kriminalisoida pakkoavioliitot. Kiinnitän tässä lausunnossani huomiota neljään seikkaan, joiden merkitystä voi jatkovalmistelussa soveltuvien osin pohtia.

1. Työryhmän mietintö on laadittu huolellisesti ja asiantuntevasti. Mietinnössä ei kuitenkaan ole merkittävästi huomioitu avioliittolakiin sisällytettyä pakkoavioliiton kumoamista (vuonna 2023 voimaan tullut avioliittolain 27 a §). Pakolla solmitun avioliiton kumoaminen on hakemusasia ja käsittääkseni syyttäjällä ei ole asiassa vireillepano-oikeutta. Jos oletetaan, että kyse on virallistetusta (rekisteröidystä) pakkoavioliitosta ja tekijä (pakottaja) tuomitaan rangaistukseen ihmiskaupasta, onko niin, että rikosasian ratkaisulla ei ole merkitystä avioliiton voimassaoloon? Pitääkö asianomistajan laittaa rikostuomion jälkeen vireille esimerkiksi erillinen hakemusasia avioliiton kumoamiseksi? Entisestäään tilannetta mutkistaa se, että siviilioikeudellisessa sääntelyssä ” – – avioliittoon pakottamisen on tullut liittyä avioliiton aikaansaamiseen ja puolison tahdonmuodostukseen avioliiton solmimisessa.” (HE 172/2021 vp s. 27). Sen sijaan avioliiton solmimisen jälkeiset tapahtumat eivät ole siviilioikeudellisen sääntelyn mukaan peruste avioliiton kumoamiselle. Ihmiskaupparikokseen voisi kuitenkin syyllistyä myös niissä tilanteissa, joissa avioliitto on avioliiton aikana muodostunut pakkoavioliitoksi. Onko niin, että tällaisessa tilanteessa (eli tilanteessa, jossa avioliitto on solmittu vapaaehtoisesti, mutta tilanne on muodostunut pakottavaksi esimerkiksi uhkaavan avioeron myötä) pakkoavioliittoa ei saa (siviilioikeudellisesti) kumotuksi, vaikka tekijä on tuomittu rangaistukseen ihmiskaupasta? Onko asianomistajan tällaisessa tilanteessa laitettava vireille avioerohakemus sen jälkeen, kun tekijä on tuomittu ihmiskaupasta? Yritin nopeasti selvittää asiaa siinä onnistumatta, joten pitäisin perusteltuna, että jatkovalmistelussa selkeytettäisiin sitä, minkälaisessa prosessissa ja minkälaisin seurauksin asianomistaja voi

rikostuomion jälkeen irtaantua rekisteröidystä (pakko)avioliitosta, jos avioliittoa ei voida kumota suoraan rikosasian käsittelyn yhteydessä.

2. Pidän perusteltuna työryhmän ehdotusta, jonka mukaan pakkoavioliittoon saattamista koskeva ihmiskaupan tarkoitus kattaisi (rekisteröidyn) avioliiton lisäksi avioliittoon rinnastuvat (epäviralliset) liitot. Erilaisten epävirallisten avioliittojen rooli pakkoavioliitoissa lienee keskeinen. Avioliittoon rinnastuvia liittoja on vaikeaa, ellei mahdotonta määritellä laissa rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellyttämällä täsmällisyydellä, joten epävirallisten liittojen merkityssisältö jäänee väistämättä oikeuskäytännössä täsmennettäväksi. Niinpä eduksi on, mitä täsmällisemmin asiaa on pohdittu ja konkretisoitu lainvalmistelussa. Pitäisin kuitenkin rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta ongelmallisena, jos rikoslaissa ei lainkaan mainittaisi sitä, että myös avioliittoon rinnastuvat epäviralliset avioliitot voivat perustaa rikosvastuun. Jatkovalmistelussa voisikin pohtia, pitäisikö ihmiskaupan rikostunnusmerkistöön sisällyttää myös asianmukainen rinnastusklausuuli – eli ihmiskaupan tunnusmerkistöön kirjattaisiin pelkän ”pakkoavioliittoon” sijasta termit ”pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon”. Rinnastusklausuuli ei luonnollisestikaan täsmennä epävirallisen liiton merkityssisältöä, mutta ainakin laissa tällöin mainittaisiin, että rikosvastuu voi perustua myös rekisteröimättömään liittoon.

3. Työryhmän ehdotuksen perusteella voi jäädä epäselväksi, mikä merkitys lapsen suostumuksella voi olla rangaistusvastuuta arvioitaessa (käsittääkseni tähän problematiikkaan on huomiota kiinnittänyt myös professori Minna Kimpimäki omassa lausunnossaan). Lähtökohta on, että Suomen lain mukaan avioliiton solminen edellyttää 18 vuoden ikää. Ehdotuksessa katsotaan, että lapsen (eli käytännössä 16–17-vuotiaan lapsen) suostumus ei lähtökohtaisesti poista teon rangaistavuutta (esityksen s. 80). Toisaalta ehdotuksessa todetaan, että ”Perusedellytyksenä sille, että menettelyä ei olisi arvioitava ihmiskauppana, on alaikäisen selvä ja omaehtoinen tahto.” (esityksen s. 83). Tunnistan, että alaikäisiin liittyvissä avioliitoissa rangaistavuuden liittyvät kysymykset ja rajanvedot voivat olla hankalia. Siltikin pitäisin perusteltuna, että jatkovalmistelussa analysoitaisiin perustellummin sitä, missä määrin ja minkälaisissa tilanteissa alaikäinen voi – jos voi – antaa pätevän ja rikosvastuun poistavan suostumuksen avioliittoon. Esimerkiksi oman tulkintani mukaan rangaistusvastuuta arvioitaessa pitää (suomalaisessa doktriinissa) suhtautua pidättyväisesti siihen, että ”alaikäisen selvä ja omaehtoinen tahto” voi poistaa rangaistusvastuun esimerkiksi sellaisessa tilanteessa, jossa osapuolten välinen suhde ei vaikuta tasapainoiselta esimerkiksi iän, talouden, taustan tai muun vastaavan tekijän perusteella.

4. Avioliittolakia muutettaessa katsottiin, että hakijan on esitettävä uskottava näyttö avioliittoon pakottamisesta (HE 172/2021 vp s. 13 ja 27 sekä LaVM 26/2022 vp s. 6.). Jo tätä näyttökynnystä pidettiin vaativana ja rikosasiassa näyttökynnys on korkeampi. Yhtä kaikki, pakkoavioliittoasia voi – ainakin teoriassa – konkretisoitua aluksi siviiliriitana (eli riitautuneena hakemusasiassa), joissa osapuolilla on erilainen velvollisuus puhua totta kuin rikosasiassa. Jos siviiliriidan päätteeksi katsotaan, että kyseessä on ollut purkuedellytykset täyttävä pakkoavioliitto, asiassa voi olla käsillä perusteet aloittaa myös esitutkinta. Eritahitset prosessit voinevat olla ongelmallisia esimerkiksi itsekriminointisuojaan näkökulmasta, jos rikosprosessissa pyritään hyödyntämään siviiliprosessissa kertynyttä aineistoa. Tältäkin osin voisi olla perustelua, että jatkovalmistelussa huomioitaisiin

nykyistä laajemmin tuore siviilioikeudellinen pakkoavioliittouudistus ja pohdittaisiin sen suhdetta nyt ehdotettuun rikosoikeudelliseen sääntelyyn.

Tatu Hyttinen
rikosoikeuden apulaisprofessori, Turun yliopisto